

SOKRATESOVO SHVAĆANJE ZADAĆE FILOZOFIJE

Šejla Avdić

Univerzitet u Sarajevu, Filozofski fakultet

U članku se nastoji stupnjevito prikazati Sokratesovo shvaćanje zadaće filozofije s osvrtom na suvremene interpretacije. Na tom putu nailazi se na nezaobilazanu prepreku, a to je problem suvremenih značenja Sokratesove filozofije. Sokrates iza sebe nije ostavio pisani trag, tako da saznanja o njegovoj filozofiji i životu, crpimo iz glavnih svjedočanstava, a to su spisi Aristofana, Ksenofona, Platona i Aristotela. S obzirom na prihvaćanje i naklonost ka određenim svjedočanstvima, bivamo sve dalje od određenja povijesnog Sokratesa. Paradoks ovog udaljavanja, prikazuje se u tome što nam Sokrates na ovaj način u njegovom misaonom naslijeđu postaje bliži kao naš suvremenik. Ali, ono što se ne može zanemariti, jeste činjenica, da je Sokrates svojom filozofijom ostavio neizbrisiv trag u razvoju cjelokupnog filozofskog mišljenja i odrednica moderne kulture u cjelini. Prelaz sa pitanja prirode na pitanje ljudskog života, kroz uvođenje metode koja ima za cilj otklanjanje zablude i mogućnosti određenja pravog smjera za djelovanje, jeste ono što Sokratesa čini jednim od najznačajnijih filozofa i ostavlja ga i u današnjem sagledavanju izvorišta moderne misli.

Ključne riječi: znanje, dobro, metod, elenhos, ironija.

UVOD

Sokrates, rođen oko 469 pr.n.e., prema informacijama iz Platonovog dijaloga Teaitet, bio je sin vajara Sofroniska i babice Fenarete, rođen u Atini. Različita su tumačenja o njegovom učitelju, jer Sokratesa kao učenika pripisuju Anaksagori, neki ga navode kao Damnovog, te zatim i kao učenika Arhelaja, kako navodi Laertije. Postoje i tumačenja u kojim se Sokrates ne posmatra kao filozof, već kao rob koji je obrađivao kamen. Sokrates je, prema vjerodostojnim izvorima, bio vješt govornik, prvi koji je raspravljao o načinu života, te i prvi filozof koji biva osuđen na smrt i nad kojim se ta kazna izvršava (na ovaj ili onaj način) u periodu oko 399 pr.n.e. Upravo zbog nesigurnosti materijalnih izvorišta za utvrđivanje postavki njegovog mišljenja, može se reći da sa Sokratesom počinje epoha u kojoj je, kako Heidegger navodi u svojim predavanjima o Nietzscheu, ime mislioca u stvari oznaka za djelo, ne jednostavno ime za neku osobu koja je živjela u određenom periodu, materijalni fakat jedne egzistencije.

Sokrates, filozof, kojeg upoznajemo zahvaljujući informacijama¹ i dijalozima koje su napisali njegovi učenici, slušaoci i kasniji filozofi, težio je kroz živu riječ doći

do znanja, otvarajući put spoznaje i onima koji su ga slušali ili pak onima za koje daimonon daje znak da ih „vrijedi podučavati“. Iz toga proizilazi i sokratovski problem koji se razvija u kontekstima različitih teorija o filozofu koji nije ostavio pisani trag. Izvori iz kojih saznajemo o Sokratesu kao čovjeku, kao filozofu, dolaze kako od njegovih učenika, tako i od onih koji su nastojali njegov uticaj prikazati kao štetni korov za plodno društvo. No, oni koji su ga posmatrali, ne sa ciljem osuđivanja i obrta Sokratesove riječi i djela poradi vlastitog interesa i zauzimanja pozornice, ostavili su informacije u svojim djelima. Prisutna neslaganja u sačuvanim djelima, mogu se pripisati i tome što se Sokrates često prilagođavao problemu pred kojim bi se našao u odnosu na svog sugovornika. „On je bio složena ličnost, koja nije, i nije mogla, svaku svoju stranu otkriti jednako svim svojim znancima, jer zbog njihovih vlastitih intelektualnih sposobnosti i sklonosti nisu svi bili jednako kadri motriti i cijeniti ih.“ (Guthrie, 2006, 312) Guthrie na ovaj način Sokratesa označava osobom svjesnom društvenih odnosa koji će karakterizirati kasniju, modernu povijest Evrope.

Ono što obilježava Sokratesovu misao, jeste iskorak u pogledu razumijevanja znanja. To je iskorak koji predstavlja okret od pitanja prirode i osvrt na ljudske probleme koji čini Sokrates, dajući praktično osnove humanističke i društvene misli. Smatra se da je Sokrates prvi filozof koji se od istraživanja prirode okreće ka istraživanju etičkih pitanja i uopće pitanju ljudskog bivstvovanja. Sokratesovo učenje je u uzajamnoj vezi sa njegovim načinom života, tako da se mnogo toga može zaključiti o njemu na osnovu dijaloga i usmjeravanja prijatelja unutar tih dijaloga. U razgovoru sa drugima nije nametao svoje mišljenje, već bi samo gradio putokaze kojim bi drugi sami došli do istine. Diogen Laertije ga opisuje kao čovjeka jake volje i odanog prema demokratiji, kao samostalnog i dostojanstvena karaktera.² Bio je vješt u nagovaranju i odvrćanju ljudi u njihovim namjerama, pri tome izvlačeći iz njih dokaze i činjenice. Gledajući iz perspektive objektivne vjerodostojnosti, Sokrates se u brojnim odrednicama pojavljuje više kao mitska ličnost, nego kao neki objektivno utvrđeni lik daleke tradicije moderne duhovnosti.

1. Argumentacija za utišavanje Sokratesovog duha

Proročište koje se predstavlja kao prekretnica u Sokratesovom životu, odnosi se na priču o Herefonovom odlasku u Delfe s pitanjem: da li postoji neko mudriji od Sokratesa, na što Pitija odgovora, da nema niko mudriji od njega. Iako postoje različite pretpostavke reakcije na proročništvo, Guthrie navodi neke od pogrešnih hipoteza učenjaka, a to su posmatranje Sokratesa iako religioznog, ipak ne toliko „ortodoksnog pobožnjaka da bi dopustio da mu delfijsko proročište utiče na cjelokupan život“ (Guthrie, 2006, 389). Zatim, druga hipoteza koja se odnosi na razumijevanje proročišta kao lažnog mjesta i obilježja događanja, odnosno, što se pokazuje kroz nastojanje da se pokuša opovrći epizoda sa proročištem, kako bi bilo dokazano da on sigurno nije najmudriji. „U ovom slučaju Sokratovo rješenje zagonetke bilo je da je bog iskoristio Herefonovo pitanje kako bi utuvio pouku da nijedna ljudska mudrost ništa ne vrijedi“ (Guthrie, 2006, 390). No, vjerovatno da je Sokrates, primjenjujući svoju metodu istraživanja, kojom se koristio kako prije proročišta, tako i kasnije, nastavljao ispunjavati svoj zadatak na kojem ga je pratio i njegov unutarnji glas. Na tom putu stekli su se mnogi prijatelji koji spoznaše prave vrijednosti, ali i neprijatelji

koji „ne bi hteli da priznaju kako je Sokrat jasno pokazao da se oni pretvaraju da znaju, a ne znaju ništa“ (Platon, 1985, 50).

Očigledno zbog političkih razloga, Atenjani okrivše Sokratesa zbog nevjerovanja u bogove u koje vjeruje država i uvođenje novog božanstva, a pored toga i za to što kvari omladinu. Predstavljajući ga kao izvor štete za društvo, štete koja se odražava na same plodove društva, Sokrates je u stvari predstavljen kao prvi istinski disident. Optužbe protiv njega su proizilazile iz toga što se služio mantikom i pominjao božanstvo koje mu kao neki unutarnji glas daje znakove. Daimonion, božanski ili demonski unutarnji glas, koji je vodio Sokratesa u određenju smjera budućeg koraka, duboko je skriven da bi mu se mogla odrediti tačna narav. Kako navodi Guthrie: „Možemo se zadovoljiti znanjem da je to bilo nešto što je sam Sokrat uzimao ozbiljno, te da su njegove obrazovne djelatnosti za njega bile pitanje izvornog poziva“ (Guthrie, 2006, 387). Imajući izraženu vještinu nagovaranja i odvrćanja ljudi u izvršavanju namjeranih postupaka, slijedeći unutarnji glas, „onima koji su ga slušali bilo je dobro, a onima koji ga nisu slušali bilo je žao“ (Ksenofon, 1980, 3), Sokrates je nesumnjivo ostvarivao društveni uticaj koji nije odgovarao vlastima.

Sokrates je savjetovao prijatelje o rješenjima koja se odnose na svakodnevne stvari i to onda kada je vjerovao da će ono što kaže imati ispunjenje. Onda kada nije znao šta je odgovor, slao bi prijatelje vračevima. No, smatrao je da postoje i znanja do kojih se dolazi ljudskom pameću i za što nisu potrebni vračevi, već je dovoljno ono koliko je dato od bogova ljudima, da se njime služimo i da ga usavršavamo. Iz dostupnih izvora, može se zaključiti da je uloga vračeva bila socijalnog, a ne epistemološkog karaktera. Sokrates njihovu ulogu vidi u svojevrsnom utješnom uticaju na održavanje stabilnosti društvene zajednice. Nasuprot tome, znanje je smatrao validnim jedino u realitetu zbilje. „Sokrates je bio uvjeren da se siguran put realnog znanja postiže praktičnim discipliniranjem konverzacije, oponašanjem intelektualnog porađanja, metodom koju je on zvao dijalektika“ (Stumpf, 1994, 38). Znanje je za Sokratesa osnova ljudskog djelovanja, ali u njegovom nedostatku socijalna stabilnost i parametri ljudskog delovanja mogu se odrediti i uvjerenjima.

U svojim razmatranjima Sokrates ne ulaže truda da saznaje zakone svemira ili da skida maske metafizičkim pitanjima, već se usmjerava ka tome da odredi stanja prisutna u ljudskom djelovanju i spoznaji ljudskih stvari, kritikujući u tim izlaganjima i spoznajama svoje prethodnike. Osvrćući se na važnost pitanja o ljudskim stvarima, Sokrates je često razgovarao „...ispitujući šta je pobožno šta li bezbožno, šta je lijepo šta li ružno, šta je pravedno šta li nepravedno...“ (Ksenofon, 1980, 5) U tome se iskazuje njegovo shvatanje kako svakodnevnog života i odnosa prema iskustvenim informacijama, tako i pronalaska „sigurnog“ puta na kojem ljudi postaju bolji. Sokrates je smatrao da znanje čovjeka čini boljim, te da stoga ono mora biti osnova njegovog djelovanja i stvaranja društvenih odnosa.

Optuživali su ga da kvari omladinu, Sokratesa koji je vodio umjeren život, time i skroman, zadovoljavajući se samo onim najpotrebnijim za održavanje života. „Kako je, dakle, kad je sam bio takav, od drugih mogao učiniti bezbožne, ili bezakonike ili pohlepne na dobra jela ili u tjelesnosti neumjerene, ili za napore mlitave? Naprotiv!“ (Ksenofon, 1980, 7) Upravo živeći svoj život i djelujući u nastojanju istrajavanja na vrlini, pokazao je suprotno, žudeći za vrlinom, trudio se i kod drugih pobuditi jednako. Što znači da je nastojao obrazovati žudnju i preusmjeriti je u pravcu vrline.

No, pripisaše mu i da kod omladine izaziva prijezir prema ustavu, jer se Sokrates, opravdano, nije slagao sa izborom državnih rukovodioca putem boba, što je više ličilo na „igre na sreću“, nego li ozbiljan pristup i izbor za poboljšano funkcioniranje u državnoj upravi. „Da se postolar treba držati svojih stvari i nije tako nepolitička izjava kao što može zvučati“ (Guthrie, 2006, 393). Naime, izjavama da se svako treba usmjeriti ka onom u čemu najbolje napreduje i da ne mogu svi sve činiti, neposredno se sukobljava sa Atenskim dogmatičkim pristupom u određenju sudionika državne uprave. Ali, svakako ga na osnovu toga ne treba imati u vidu kao antidemokratu time što je ukazao na pretvaranje izbora sudionika u vlasti igrom koja iskustveno ne donosi napredak. Sokrates biva odan vladavini zakona, smatrajući to najboljim oblikom vladavine, koji se uspostavlja uz dogovor svih članova države i koji se nameće kao obavezujući za poštivanje i primjenu kroz djelovanje.

2. Određenje zadatka Sokratesove filozofije

2. 1. Putokaz ka cilju

Prema nekim interpretacijama, Sokrates je prvi od filozofa koji se neposredno okrenuo etičkim pitanjima i pitanju dobrog života. Filozofija je za njega imala smisao samo kao znanje koje je u funkciji dobrog života i neprekidnog razvoja čovjeka prema idealu moralnog djelovanja i življenja. Smisao filozofije, prema ovim interpretacijama, za njega je bio u razvoju života prema principima moralnog djelovanja.

Moral je bio verifikacija ne samo činjenja, nego i znanja, odnosno načina razmišljanja i spoznavanja. „Razlog koji oni daju je da je on okrenuo oči ljudi od spekulacija o prirodi fizičkog svijeta, što je bilo značajka predsokratovskog razdoblja te da se usredotočio na probleme ljudskog života“ (Guthrie, 2006, 401). Život koji nije ispitan nije ni vrijedan, treba se okrenuti ka pitanjima ljudske biti i svrhe koju treba ostvariti na svijetu. U tom smislu za njega su metafizička pitanja utemeljena samo u važnosti za ljudsko bivstvovanje.

Odatle se nameće problem razumijevanja znanja kod Sokratesa. Bilo bi pretjerano i Sokratesovom mišljenju neprimjereno reći da za njega metafizički problemi nemaju smisla. Stvar je u tome da Sokrates na potpuno drugačiji način od svojih prethodnika razumijeva pitanje i problem znanja. „Jasno, Sokrates će razlikovati dvije razine znanja, jednu zasnovanu na inspekciji fakata i drugu zasnovanu na interpretaciji fakata, jednu zasnovanu na partikularnim stvarima, a drugu baziranu na generalnim ili univerzalnim idejama ili koncepcijama. Univerzalne ideje kao što su lijepo, ravno, trokut i čovjek, uvijek će biti korištene u diskursu na način da sugeriraju da su one bile osnova za realnost njihove upotrebe“ (Stumpf, 1994, 41). Sokrates ovim pravi veliki okret u mišljenju i realitet zbilje vodi u pravcu razumijevanja interpretacije fakata, stavljajući mišljenje u osnovu svijeta, a ne po sebi date zakonitosti koje jednostavno treba prihvatiti kao konačnu realnost zbilje.

Sokrates, temeljeći svoje mišljenje u novom razumijevanju znanja, napušta istraživanje prirode i usmjerava se ka iznalasku metode koja će mu pomoći u porađanju spoznaje vrlina i poroka, kao i određenju onog šta je dobro, a što zlo. „Sokrat je napustio znanost zbog etike, izučavanje prirode zbog potrage za praktičnim

načelima“ (Guthrie, 2006, 408). Na tragu toga, ako filozofiju razumijevamo kao potragu za znanjem, onda i Sokratesa treba da spoznamo kao onog ko joj je „odškrinuo“ vrata za ulazak u ljudski život. Za njega ljudski život svoje ispunjenje ne može dobiti bez filozofije, ali ni filozofija naći svoj smisao bez tematiziranja ljudskog bivstvovanja kao temeljno važnog problema.

Kada se ima u vidu da za Sokratesa, kao i za stare Grke uopće, filozofija nije bila ništa drugo do jedina znanost, ili jedini način traganja za znanjem, onda je jasno koliki je značaj Sokratesovog okreta u poimanju znanja. Sa Sokratesom znanje definitivno postaje osnovom i vodiljom smisla ljudskog bivstvovanja. Sokrates znanje uvodi kao određujuću instancu ljudskog djelovanja uopće i kriteriji njegovog prosuđivanja u realnim odnosima. “Za Sokratesa znanje i vrlina su ista stvar“ (Stumpf, 1994, 41). Stoga etika za njega dobija važnost fundamentalne filozofske discipline, koja prosuđuje ne samo formalnu stranu ljudskog djelovanja, nego suštinu načela i konkretnog činjenja.

Nastojeći pri tome etička i politička pitanja podvrći znanstvenim ispitivanjima i to s ciljem dolaska do općih zakona ili istina, kako navodi Guthrie, i time se osloboditi varki skepticizma i relativizma koji izdvajaju pitanje mišljenja, zanemarujući ljudske umove i ostavljajući ih pred ambisom „nagovarača s najuglađenijim jezikom“ (Guthrie, 2006, 409). Sokrates je kroz dijaloge zahtjevao misaoni napor, koji je kroz pitanja i odgovore rezultirao znanju. Zapravo, „glavni čovjekov zadatak po Sokratesovom mišljenju je poboljšati dušu moralno i intelektualno, ali treba naglasiti da jedno bez drugog nije moguće“ (Marić, 2002, 60). Zato za Sokratesa pitanje života nije tek pitanje o neposrednim problemima, nego je rješavanje neposrednih problema izraz razumijevanja suštine života.

Stumpfovo označavanje Sokratesovog poimanja znanja kao određujućeg faktora za razumijevanje njegove filozofije i orijentacije prema etici kao fundamentalnoj filozofskog disciplini, stoga ima važnost cjelokupnog obilježja suvremenog interpretiranja Sokratesove filozofije. Baveći se problemom istine u antičkoj Grčkoj, Marcel Detienne će socijalni karakter istine i znanja takođe apostrofirati kao odlučno važan za razumijevanje značenja istine u kasnijoj filozofiji. “Predhistorija filozofskog *alētheia* vodi nas do sistema misli vrača, poete i kralja pravde, tri figure za koje je definirana određena vrsta govora kao *alētheia*. Definiranje predracionalnog mišljenja 'istine' uključuje odgovaranje na brojna važna pitanja.“ (Detienne, 1996, 37) Poznavanje i definiranje određenja istine u predsokratovskoj filozofiji, uključujući i rano antičko pjesništvo, otkriva važnost i veličinu okreta koji se u mišljenju dešava sa Sokratesovom filozofijom.

Sokrates je, gledajući interpretacije njegove misli u cjelini, neposredne probleme životnih odnosa rješavao sa aspekta suštine života, ne sa aspekta pragmatičkih promjena. Zato za Sokratesa svako konkretno djelovanje jeste izraz mišljenja o suštini života. Sokrates je u tom smislu početak razumijevanja filozofije kao stroge znanosti, koja nije obavezna logičkim principima, nego potrebama života. Ono što je zadaća filozofije, jeste spoznaja suštine koja je određujuća za život i stvarnost i obavezujuća za djelovanje čovjeka.

Ovakve interpretacije, koje možemo naći kod Vlastosa, u suprotnosti su sa, primjera radi, Nietzscheovim interpretacijama Sokratesove filozofije kao

racionalizacije života. U svakom slučaju, bez obzira na to koju interpretativnu liniju uzeli kao opredjeljenje, Sokratesova misao ostaje temeljno važnom za formiranje suvremene filozofske misli, koje se uobličava u drugoj polovici dvadesetog stoljeća. Povijest recepcije Sokratesove misli nesumnjivo pokazuje o polivalentnim mogućnostima interpretiranja njegove filozofije i aktuelnosti koju i danas ima.

2.2. *Metoda*

Kako bi se izborili sa okovima i napustili pećinu³, Sokrates svoju metodu gradi od indukcije do definicije s ciljem razumijevanja biti kroz definiciju. Potreba za tim ukazana je primjenom mnoštva općih izraza, pogotovu onih koji su se odnosili na izraze etičkih ideja. S obzirom na to da oni nisu bili nešto što je samo po sebi stvarstveno, jer se s obzirom na prostorno-vremensku obuhvatnost, oblikovalo i prilagođavalo. No, Sokrates se nije slagao sa upotrebom iste riječi za različite stvari, jer ako se izrazi etičkih ideja primjenjuju kao forma čiji je sadržaj različit, nastat će jaz u kako u intelektualnoj, tako i moralnoj korespondenciji. „...Sokrat po prvi put podiže temeljno pitanje filozofije, pitanje s kojim pravom upotrebljavamo opće izraze, uklanjajući sve imenice osim odgovarajućih imena, i koji je stvarni sadržaj takvih izraza...“ (Guthrie, 2006, 415). Na taj način treba se odrediti pravac i poboljšati način življenja, što implicira ka potrebi da se prvo tom ispitivanju podvrgnu izrazi koji se vežu za etičke ideje. Kako navodi Ksenofon (Ksenofon, 1980, 118-124), Sokrates je nastojao i kod svojih pristalica razviti i dijalektičke sposobnosti, pa je često raspravljao i o tome šta je neka stvar, nastojeći pri tome odrediti suštinu stvari.

Prvi korak u tome, jeste zajedničko slaganje o primjenjivosti određenog imena u više slučajeva, drugi ogleda se u ispitivanju slučaja kako bi se došlo do razloga zašto je dato ime primjenjivo, odnosno naspram vrline prema kojoj su određeni. Ako se otkrije njihovo neslaganje, onda se treba potisnuti iz upotrebe. Tako da bi prije nepromišljene upotrebe općih izraza, potrebno napraviti osvrt ka navedenim koracima kako bi se razumijelo što navedene riječi nose sa sobom.

Sokrates je prvi ukazao na kontekstualnost kao temeljno važnu odrednicu razumijevanja govora. On je kao imperativ znanja postavio znanje značenja riječi, na taj način uspostavljajući parametre strogosti u govoru znanja, odnosno filozofiji. Nesumnjivo, time je stekao brojne neprijatelje, o čemu svjedoče i izbori koji se uzimaju kao vjerodostojni za rekonstrukciju Sokratesovog mišljenja.

Zato je na tom putu razvoja filozofskog mišljenja Sokrates „prikupio“ mnogo neprijatelja iz reda pjesnika, političara, zanatlija. Vodeći se time da „ako čovjek nešto poznaje, može o tome dati prikaz (logos) i u njegovim rukama ta sveznačna riječ među grčkim riječima preuzima značenje definicije ili nečeg što se tomu približava“ (Guthrie, 2006, 420). Pri tom, razumijevanje definicije, kao definicije uvjeravanja, koja se naslanja na izraze etičkih ideja, vodi ka pobuđivanju misli o mogućnosti određenja smjera djelovanja ljudi. Ali, ono čime se vodio Sokrates ogleda se u nastojanju da se porode prave vrijednosti i uzdigne saznanje do ispravne upotrebe općih izraza, a kako to biva u suprotnosti sa mnogim mišljenjima njegovih sugovornika, time se javlja i neslaganje.

Dakle, potrebno je naglasiti da Sokrates nije iznosio vlastite oblikovane definicije, nego je nastojao do njih doći oslanjajući se na induktivne, iskustvene primjere, prvenstveno sugovornikove, pa onda i svoje. „Svojim učenicima Sokrates nije nudio nikakav gotov skup doktrina koje bi oni trebali samo prihvatiti, nego je uvijek zahtjevao njihov misaoni napor u filozofskom dijalogu, a znanje dosegnuto putem pitanja i odgovora može nas voditi ispravnom djelovanju“ (Marić, 2002, 60).

Samo adekvatno izražavanje, vodi adekvatnom razumijevanju i uspostavljanju govora (logos) kao principa znanja. Filozofija bez toga ne može imati relevanciju, niti se može nametnuti kao voditeljica života, što za Sokratesa u osnovi jeste bila. Samo znanje je u stanju voditi dobrom životu, razvoju života, a ono je to u mogućnosti jedino ukoliko je iskazano na adekvatan i stvarima primjeren način. Zato je znanje riječi za njega bilo znanje suština, put za razumijevanje principa i logosa koji je određujući za sve stvari, one što jesu kako jesu, a one koje nisu zašto nisu.

2.3. Ironija i majeutika

U većini situacija u kojim se nalazio, Sokrates je pribjegavao „metodskoj“ ironiji, s ciljem vođenja sugovornika stupnjevitim putem do traženog odgovora. Razumijevanje ironije je podložno različitim objašnjenjima s obzirom a to da se kod nekih razumijeva samo kao mamac ili udica da bi se pobudila kako ravnopravnost, tako i sloboda kod sugovornika da iskaže ono što doista misli o pitanoj stvari. Ali, postoje i tumačenja koja se ne slažu sa tom funkcijom ironije.

Sokratesova teza koja se prikazuje kao temeljni prikaz ironije, jeste „Znam da ne znam“, time se nastoji ukazati i na Sokratesovu neiskrenost, mada se teza ne može uzeti kao potpuno netačna. Kako navodi Guthrie: “Njegovo poslanje nije bilo saopćiti nekakav sadržaj određenog učenja, već pojasniti ljudima njihovu intelektualnu potrebu, a zatim ih pozvati da mu se pridruže u potrazi za istinom pomoću dijalektičke metode pitanja i odgovora“ (Guthrie, 2006, 430). Veliki doprinos krije se u takvom pristupu, jer se nije koristio samo gotovim činjenicama, koji bi drugi trebalo samo usvojiti, već bi podstakao druge na razmišljanje. Marić navodi da: „Vlastosovo stanovište da Sokrates doista misli kako nema znanje ako se ovo koristi u smislu da je dalje istraživanje istine suvišno“ (Marić, 2002, 49). Vlastos nastoji prikazati Sokratesovo kretanje unutar dijaloga, gdje se uvijek ostavljala mogućnost ponovnog istraživanje kojim se namjeravaju dotaći neke već ispitivane stvari. Sve to čineći s ciljem ostavljanja prostora sugovorniku da sam dođe do odgovora na ispitivanu stvar.

Pored toga, Sokratesova ironija bila je i jedna vrsta odbrane od onih koji su nekritički prihvatili već etablirane stavove. Takvih je nesumnjivo bilo najviše, tako da je ironija bila način da se sugovornici sklone apologetskim zastupanjima stavova ili odbiju od razgovora, ili navedu na mišljenje, odnosno kritičko promatranje stvari o kojima je riječ.

Sokratesova ironija predstavlja „uvertiru“ za sugovornika. Započinjajući razgovor o određenom problemu, s ciljem dolaska do onog što je logos ispitivane stvari, Sokrates se služi majeutičkom metodom kojom se treba poroditi ono što je negdje u unutrašnjosti skriveno. Nastojeći, naravno, prvo prikupiti informacije o tome šta jeste ispitivana stvar. Poradañje se treba razumjeti kao dolazak do stvari slijedeći samu stvar, njenu unutarñju prirodu i suštinu. Sokrates je time nametao slobodu kao jedini princip mišljenja, koji se izražava kroz negaciju i razvijanje moći stvaranja

supstitucija. Poradanje je značilo neku vrstu “prirodnog puta“, slijeđenja same stvari u mišljenju, što će stoljećima kasnije biti jedna od vodilja Husserlove filozofije.

No, kako bi se porodilo znanje koje se razvija iz istinskih uvjerenja koje sa sobom nose dostojanstven prikaz, na taj način „Tražeći put istini, Sokrat nije samo ukazivao na zablude i proturječnosti u mišljenju drugih nego je i sam sagovornicima pomagao da dođu do punijeg poznavanja i razumijevanja one stvari koja je bila predmet raspravljanja“ (Đurić, 1987, 248). To je vodilo kako njegovoj sopstvenoj samospoznaji, tako i njegovoj ulozi kao vodilji drugih ka buđenju i saznanju. “Običnim riječima, majeutička metoda utemeljena na priznatoj nerodnosti primalje znači nagovoriti pacijenta ili učenika, da dade opći iskaz, obično iako ne uvijek, u obliku govorenja što x jeste (i često, kao u slučaju Teeteta i Menona, nakon što je kao neprikladno odbacio nasumično nabranje primjera), i pokazivanja raspravom da je on na neki način manjkav“ (Guthrie, 2006, 428). Majeutička metoda je u stvari bila način da se mislima slijedi sama suština stvari.

Ono što je nesumnjivi značaj Sokratesove metode, jeste da se po prvi put suštinsko traži iz pojavnog. Taj pravac razumijevanja Sokratesove filozofije, bit će i osnova za kasnije interpretacije Platonove filozofije, u kojim će bit kritikovana stara Aristotelova interpretacija Platona prema kojoj je Platon “od jednog svijeta napravio dva“. Misleći na tragu Sokratesa, filozofija se kreće od fenomenalnog ka eidetskom, gdje metafizika više nije traženje prve stvari, nego razumijevanje suštine onoga što se pojavljuje. Poticaj za takvo razumijevanje Sokratesa nalazi se u Platonovim djelima, ali nije i potpuno pouzdan smijer razumijevanja Sokratesove misli, budući da Platon nije iznosio samo Sokratesovu filozofiju u svojim djelima, nego svoju filozofiju sa polazištem u Sokratesovom mišljenju. Recepcija Platonove filozofije pokazuje da je njegova filozofska koncepcija u mnogo čemu bila suprotna Sokratesovoj misli.

Ipak, zadaća filozofije koju postavlja Sokrates, ostaje ključnim mjestom kasnije povijesti filozofsko mišljenja. Pomenuta ironija i majeutika posmatrane kao opis ili dijelovi Sokratesove metode, gledane u cjelini, bez čije upotrebe život biva uzaludno protraćen i proveden u neznanju i danas su putokazi “dobrog života“. Ostaje otvorenim pitanje da li je suvremeni svijet našao bolje odgovore na pitanja o ostvarenju “dobrog života“ od onih koje je nudio Sokrates, a kasnije i njegov učenik Platon. Zapravo, upravo njihova ostavština može poslužiti kao argument shvatanju da tehnološki napredak ne znači i pomak u kvalitativnom ispunjenju ljudskog bivstvovanja.

2.4. Elenhos

Za filozofiju kao i kasnija istraživanja, Sokrates čini veliku uslugu uvođenjem metoda istraživanja, što znači da je vjerovatno i prije ustaljene konstrukcije metode, isprobavao druge oblike, o čemu danas nemamo pouzdana svjedočanstva, ali imamo osnovane pretpostavke. Metod kojim se koristio, jeste elenhos, čija koncepcija biva zamišljena kroz kretanje od teze sugovornika, pa sve do dolaska do istinite teze. Elenhos je živi dijalog koji se zasniva na ispitivanju, pobijanju nečijeg stava ili pak istraživanju.

Vlastos navodi „standardni oblik elenhosa“ koji je predstavljen kroz sljedeće stavke:

„1. Sugovornik tvrdi tezu p, koju Sokrates smatra lažnom i namjerava opovrći.

2. Sokrates osigurava sporazum s daljnim premisama, recimo q i r. (od kojih svaka može predstavljati konjunktiju prijedloga). Sporazum je ad hoc: tvrdi Sokrates iz (q i r), a ne za njih.

3. Sokrates tvrdi, a sugovornik se slaže da q i r podrazumijevaju ne-p.

4. Sokrat tada tvrdi da je pokazao da je ne-p istina, a p lažno“ (Vlastos, 1994, 11).

Pristup problemu i genijalnost u postavci, implicira da metod kojim se koristi, elenhos, biva metod kojim se dolazilo do odgovora, koji su uglavnom bili sadržajno određeni po pitanju čovjekovog života. „Krajnji cilj elenhosa nije da pruži intelektualno obrazovanje, nego da omogući moralno poboljšanje“ (Marić, 2002, 35). Elenhos je taj prizivani put istine, čiji cilj nije nametnuti svoje mišljenje i pobjediti u diskusiji, u čemu uživa eristika, nego iskazati svoje promišljanje, pa čak i ako je ono pogrešno.

Priznajući sebi neznanje ili pak pogrešku, imamo mogućnost spoznati istinu, time i živjeti ispunjen život. Dijalog je živ i pri tome obaranjem jednog stajališta dovodi se do pobuđivanja želje kod sugovornika da postavi novo i da time dođe do rješenja, zato je kod Sokratesa ključno, kako Vlastos navodi, „reci šta misliš“. Nakon toga, sljedeći korak je u postavljanju vlastitih stajališta kako bi se otklonila pogrešna.

Dolazeći do toga da su vrijedna samo ona znanja koja su prošla provjeru, odnosno ispitivanje elenhosom. Tako da, „kada rijetko prizna da zna, onda sadržaj tog znanja mora biti moguće elenkički opravdati“ (Marić, 2002, 51). Cilj kroz istraživanje jeste u otklanjanju zabluda, koje su u uobičajnoj upotrebi skrile pod „istine“. Zapravo, ako se u istraživanju i ne dođe do pravog odgovora ili se samo djelimično razotkrije zabluda, ipak imamo neki rezultat koji će koristiti u daljnjim istraživanjima.

Na tom tragu Vlastos i navodi da je „Stoga odricanje od znanja paradoks“ (Vlastos, 1994, 48). Sokrates nastoji da se sačuva od zabluda⁴, tako da Vlastos, uviđajući to, daje svoje razrješenje problema koji se razvija iz „uvertire“ elenhosa, načinom da dijeli znanje na elenkičko znanje nepogrešivo znanje. Ono znanje do kojeg se dolazi putem elenhosa, jeste elenkičko znanje, koje Vlastos označava sa „E“, dok nepogrešivo znanje označava sa „C“, koje se razumijeva kao znanje koje je apsolutno i koje za čovjeka uvijek ostaje nepotpuno. „Vlastosov pogled budući da iako Sokrates nije mogao znati za znanje kako je artikulirano u Platona i Aristotelesa, sigurno je vjerovao da postoji ljudsko znanje koje se može dosegnuti i opravdati elenhosom i božansko znanje koje ljudima zauvijek biva uskraćeno“ (Marić, 2002, 53). U takvom interpretativnom uvidu nesumnjivo možemo naći i neke odrednice modernog mišljenja, koje se razvija tek sa Kantovom filozofijom, stoljećima nakon Sokratesa.

ZAKLJUČAK

Sokrates bez obzira na situacije u kojima se nalazio zbog svog poučavanja omladine, nije odustao od primjene svoje metode, elenhosa, što znači da nije odustajao od provjere i ispitivanja saznanja do kojeg bi dolazio, te je smatrao da je to jedini put ka dobru. On je zasnovao novi način shvatanja znanja i znanju dao temeljnu važnost za ljudsko bivstvovanje. Uvidio je da se samo stalnim kretanjem kroz stupnjeve elenhosa može doći do znanja, odnosno vrline. To predstavlja jedini način za vođenje sretnog i ispunjenog života u kojem zahvaljujući stečenom znanju biramo i smjer djelovanja.

Pred Sokratesom se našao težak zadatak, a to je nesebično nastojanje da drugima pokaže put pravih vrijednosti. Vodeći se svojim djelovanjem, smatrao je da ko jednom zakorači na stazu vrline, da neće poželjeti osvrnut se na drugu. No, to svakako nije značilo isključenje elenhosa u bilo kojem koraku ka prikupljanju saznanja, već suprotno, jer elenhos je ono što svaki naš korak čini izvjesnim. Dakle, elenhos je rješenje za pogrešna stajališta koja se mogu usputno preuzeti u nadi da su istinita. Izostavljanjem elenhosa, pristaje se na neznanje koje je zlo. Iz toga proizilazi da oni koji čine zlo, čine ga jer su u zabludi, tj. imaju pogrešno saznanje o idejama etičkih izraza. Prisutnost zla označava odsustvo sreće, jer ona uvijek biva vezana isključivo za dobro. To znači da je filozofija kao znanost osnova za razumijevanje moralnog djelovanja i diferenciranje dobra od zla.

Sva filozofija, svo znanje, svoj smisao ima samo u djelovanju, koje se u konačnom valorizira samo kroz odnos dobra i zla, moralnog i nemoralnog djelovanja. Sam sokratovski pristup i djelovanje na okruženje, nije sadržavao prisilu ili nametanje njegovih definicija, već se ogledao u težnji da se drugima ukaže da posjeduju potencijal da dođu do istine, tj. da sagledaju stvar iz druge perspektive, kako bi dosegnuli mogućnost sinteze koja više neće biti zasnovana na proizvoljnosti, već referiranju na postojeće probleme kao njeno plauzibilno rješenje u datoj postavljenosti i prostorno-vremenskoj određenosti, s ciljem da smjer djelovanja porodi ispunjen i srećan život.

Reference

- Aristofan, (1963). *Oblakinje*. Beograd: Nolit.
- Diels, H. (1983). *Predsokratovci (fragmenti) I*. Zagreb: naprijed.
- Diels, H. (1983). *Predsokratovci (fragmenti) II*. Zagreb: naprijed.
- Detienne, M. (1996). *The Masters of Truth in Archaic Greece*. New York
- Đurić, M. N. (1987). *Istorija helenske etike*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Guthrie, W. K. C. (2006). *Povijest grčke filozofije, Sofisti-Sokrat*. Zagreb: Naklada Juričić d.o.o.
- Ksenofon, (1980). *Uspomene o Sokratu*. Beograd: Beogradski izdavačko-grafički zavod.
- Kopolston, F. (1988). *Istorija filozofije, Grčka i Rim*. Beograd: Beogradski izdavačko-grafički zavod.
- Laertije, D. (1985). *Život i mišljenja istaknutih filozofa*. Beograd: Beogradski izdavačko-grafički zavod.

- Laertije, D. (1985). *Život i mišljenja istaknutih filozofa*. Beograd: Beogradski izdavačko-grafički zavod.
- Marić, D. (2002). *Sokrates i kinici*. Zenica: U. G. HIJATUS.
- Platon, (1982). *Dijalozi*. Beograd: Grafos.
- Platon, (1983). *Država*. Beograd: Beogradski izdavačko-grafički zavod.
- Platon, (1983). *Meneksen, Fileb, Kritija*. Beograd: Beogradski izdavačko-grafički zavod.
- Platon, (1985). *Odbrana Sokratova, Kriton, Fedon*. Beograd: Beogradski izdavačko-grafički zavod.
- Platon, (1985). *Ijon, Gozba, Fedar*. Beograd, Beogradski izdavačko-grafički zavod .
- Stumpf, S. E. (1994). *Socrates to Sartre*. New York St. Louis San Francisco Auckland Bogota Caracas Lisbon London Madrid Mexico City Milan Montreal New Delhi San Juan Singapore Sydney Tokyo Toronto: McGraw-Hill, Inc.
- Vlastos, G. (1994). *Socratic studies, (ed. M. Burnyeat)*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Vlastos, G. (1991). *Socrates, Ironist and Moral Philosopher*. New York: Cornell University Press, Itaca.

*Primljeno 12. marta 2021,
nakon revizije,
prihvaćeno za publikovanje 30. septembra 2021.
Elektronska verzija objavljena 10. oktobra 2021.*

Šejla Avdić je završila prvi ciklus studija filozofije na Filozofskom fakultetu u Sarajevu i radi na završnoj master tezi. U poslednje dve godine saradnik je u nastavi na Odseku za filozofiju i sekretar Filozofskog društva *Theoria*, gde pored istraživačkih projekata koordinira i organizacijske poslove Društva. Do sada je objavila tekstove u filozofskom časopisu *Theoria* i časopisu *Sophos*. Učestvovala je na nekoliko međunarodnih simpozijuma i skupova iz oblasti filozofije.

SOCRATES' UNDERSTANDING OF THE TASK OF PHILOSOPHY

The article tries to present Socrates' understanding of the task of philosophy step by step with reference to contemporary interpretations. Along the way, an inevitable obstacle is encountered, and that is the problem of the contemporary meanings of Socrates' philosophy. Socrates did not leave a written trace behind, so we draw knowledge about his philosophy and life from the main testimonies, which are the writings of Aristophanes, Xenophon, Plato and Aristotle. Given our acceptance and affection for certain testimonies, we are moving further and further away from the definition of historical Socrates. The paradox of this distancing, is shown in the fact that Socrates in this way in his mental heritage becomes closer to us as our contemporary. But what cannot be ignored is the fact that Socrates, with his philosophy, left an indelible mark in the development of the whole of philosophical thought and the determinants of modern culture as a whole. The transition from the question of nature to the question of human life, through the introduction of a method aimed at eliminating misconceptions and the possibility of determining the right direction for action, is what makes Socrates one of the most important philosophers and leaves him in today's view of the source of modern thought.

Keywords: knowledge, good, method, elenchos, irony.

¹ Glavni izvori informacija o Sokratu: Aristofanes, Ksenofon, Platon i Aristoteles.

² V. Diogen Laertije, *Život i mišljenje istaknutih filozofa*, str. 49.

³ V. Platon, *Država*, VII knjiga, Alegorija o pećini

⁴ Problem koji se ne razlikuje mnogo od onog što nalazimo i kod Descartesa koji nakon što uviđa da su se mnoge laži uvukle pod istine, zbog uobičajnosti i težnje pronalaska najbržih odgovora, nastoji metodom pristupom doći do jasnih i razgovjetnih istina.